

JÚLIA JORDÀ

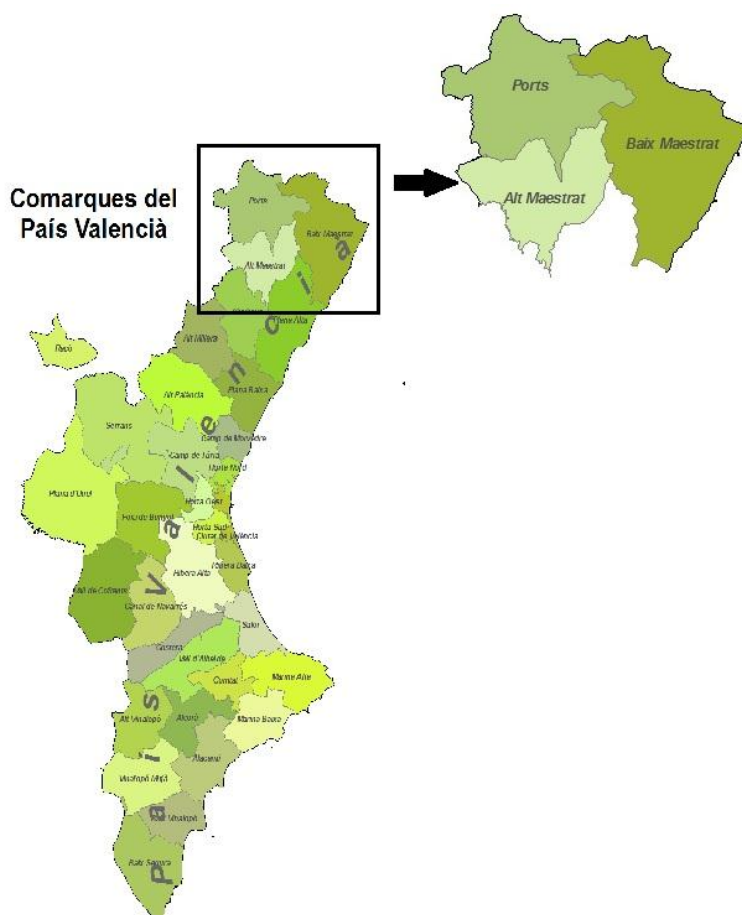
CINCTORRES, ELS PORTS

ELS MAQUIS A LES COMARQUES DEL MAESTRAT I ELS PORTS

Resum: *Introducció a la història del maquis i l'AGLA a les comarques històriques d'Els Ports i el Maestrat, situades al nord del País Valencià entre 1947 i principis dels anys cinquanta.*

Com bé han dit ja diversos autors, la guerra civil espanyola no acabà al 1939, sinó que la lluita armada continuà amb els maquis fins a gairebé la dècada dels seixanta. Durant els anys centrals d'activitat de la guerrilla antifranquista, -que comprenen des del 1947 fins a principis dels cinquanta,- les comarques històriques d'Els Ports i el Maestrat esdevindrien d'una importància medul·lar per a aquests moviments de resistència, bé per les seues condicions orogràfiques, bé per les socials. D'una banda, els relleus del Maestrat es caracteritzen per la presència d'importants moles calcàries de cims plans, separades per corredors que van fins al mar, mentre que a l'est les muntanyes de Morella i de la Tinença de Benifassà formen la transició del Sistema Ibèric fins a la serralada litoral catalana. La naturalesa abrupta de la zona estava disseminada de masos, enclavaments destacables per al suport dels autòctons cap al maquis. Les comunicacions, en un altre ordre de coses, eren i són molt

deficients, cosa que afavoria les possibilitats defensives.¹ Pel que fa a les condicions socials, l'activitat guerrillera només fou possible gràcies a la col·laboració de la població civil, tant activa com passivament. Durant el primer període de la resistència maqui, es cregué en una ràpida caiguda del Franquisme, i la intervenció dels masovers i camperols de la zona fou de molta importància, ja que suposaren punts de suport de la guerrilla en alguns casos, i en altres actuaren amb "passivitat amistosa".² Les dones també tingueren un paper destacat en aquest moviment, com a correus o agents de transport d'aliment, armament. No obstant, aquest suport de la població civil fou durament represaliat per les forces franquistes.

¹ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (Ed.) *MAQUIS: El puño que golpeó al franquismo. La Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón (AGLA)*. 4ª Edició, Flor del viento ediciones, Barcelona, 2006.

² Íbidem, p. 25.

No és menyspreable el fet que aquestes mateixes comarques del nord del País Valencià foren també un indret important en la resistència carlina decimonònica envers l'estat liberal, atès que l'estratègia anti-subversiva contra els maquis que el Franquisme dugué a terme constà de les mateixes tàctiques que havia utilitzat l'estat liberal per a derrotar els carlins.

Difamats com a "bandolers" pel règim, els maquis foren un conjunt de guerrillers antifeixistes de resistència en l'Espanya de postguerra. Se'ls anomenà així per la col·laboració prèvia en la resistència francesa contra l'ocupació nazi del país gal, com afirma Armando Recio García.³ A més a més, el maquis espanyol, i en concret el valencià, es correspongué amb els moviments de resistència antifeixista europeus, amb la diferència que en el cas que nosaltres tractem, els guerrillers serien derrotats.⁴

En la zona que ens ateny es formà l'AGL (Agrupació Guerrillera de Llevant), projecte dut a terme des de l'exili en França i liderat pel Partit Comunista (PCE), que comença a cobrar vida amb la fi de la guerra, i l'enrolament de fugits que anaren constituint grups armats autòctons. Més endavant foren reforçats amb la penetració dels guerrillers, a partir de l'acció de la Vall d'Aran. La majoria d'aquells que participaren en l'operació de derrotar el Franquisme foren comunistes, tot i que també participaren militants d'altres formacions republicanes i gent independent.⁵

---

³ RECIO GARCÍA, A. *Internet como Fuente de estudio de la guerrilla antifranquista*, Revista Historia y Comunicación Social, 2004, Madrid.

⁴ MORENO GÓMEZ, F. *Lagunas en la memoria y en la historia del maquis*. HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 6, 2006.

⁵ SÁNCHEZ CERVELLÓ Op.cit., pp. 61-63.

Graffiti en un mur de Sallent

En la zona de confluència del País Valencià, Catalunya i Aragó es formà l'agrupació més destacada del maquis, que comptava amb la característica que molts dels seus militants provenien de la resistència francesa. L'AGL en definitiva, estigué creada pels responsables del PCE exiliats a França i romangué baix el control d'aquest partit. En la genealogia del maquis d'aquesta zona apareixen dos noms significatius: Juan Ramón Delicado González "Delicado"⁶ i Ángel Fuertes Vidosa "Antonio", que des de Mosquerola (Terol) contactaren amb les partides d'Atanasio Serrano Rodríguez "Capitán" i Josep Borràs "Cinctorrà". El nou grup es desplaçà pel Maestrat i els Ports, on se'ls uniren maquis de les invasions pirenaïques. L'increment notable del nombre de maquis aconsellà dividir el territori en tres sectors: el 5é, el 11é i el 17é. El 17é comprenia part de la província de Terol, les comarques nord-castellonenques del Maestrat i Els Ports i els límits de la província de Tarragona. El cap del sector era Francisco Corredor Serrano "Pepito el Gafas".

A partir del 1947 dividiren el sector 17é i en sorgí un de nou, el 23é, capitanejat per Jesús Caellas Aymerich "Carlos" i l'AGL passà a ser l'AGLA (Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó). Tot i que poc a poc els guerrillers autòctons

⁶ Tots els noms entre cometes són els malnoms d'aquests guerrillers dins del maquis.

arribaren a ser majoria l'ortodòxia tàctica i ideològica dirigida des de l'exili es mantingué, ocasionant depuracions del partit, sobretot envers els anarquistes.⁷

Pel que fa a les accions dutes a terme per la guerrilla en aquests anys, aquestes foren diverses, tot combinant operacions econòmiques i guerrilleres. En definitiva, l'objectiu principal dels grups armats era realitzar empreses que els permeteren disposar de recursos econòmics per a mantenir a l'organització i a ells mateixos.

Les accions foren, bàsicament: sabotatges, atacs, controls de carretera, amb la detenció i atac de cotxes, autobusos, i nombrosos assalts a bancs, i fins i tot ocupacions de pobles, com fou el cas de Canet lo Roig i Fredes al 1947.⁸ En el primer cas, divuit guerrillers encapçalats pel "Cinctorrà" ocuparen la població assaltant l'ajuntament i emportant-se menjar i roba. Com diu Sánchez Cervelló, abans d'anar-se'n reuniren als habitants de la localitat i els explicaren els motius i objectius de la lluita guerrillera, confraternitzant amb la població, puix alguns d'ells eren molt coneguts en la comarca. El maquis procurava assegurar-se la simpatia dels autòctons de la zona d'operacions, car les informacions que els proporcionaven els seus enllaços eren importantíssimes per a dur a terme les diverses accions i identificar els potencials adversaris. D'ací deriva la rellevància dels masovers de la zona. Així mateix, els considerats contraris o delators patiren també la repressió d'aquests grups armats, mentre que els simpatitzants i els mateixos guerrillers la patiren de mà de la Guardia Civil –cos que havia sigut creat per a combatre el bandolerisme del segle XIX.⁹

L'ofensiva de terra cremada que el general Pizarro dugué a terme en la zona i la despoblació creixent en els masos, obligava els guerrillers a buscar nous punts de suport, i les desafeccions entre ells esdevingueren quelcom habitual. Molts guerrillers abandonarien la lluita, bé pel cansament, la manca de

---

⁷ SERRANO, S. *Maquis. Historia de la guerrilla antifranquista*. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 2001.

⁸ Íbidem, pp. 192-194.

⁹ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. Op. Cit., p.166 i 406.

perspectives i pel fet de que l'evacuació dels masos els aïllà més encara, i els féu perdre contactes. El moviment maqui intentava superar les adversitats amb activitat militar; tanmateix les accions es veien contestades per la força pública franquista.¹⁰

Com s'ha dit, Ángel Fuertes Vidosa "Antonio" fou comandant en cap de l'AGLA des de maig del 1947, i dugué a terme una reorganització en el sí d'aquesta, ja que tenia sota el seu control massa gent i una gran extensió de territori per a controlar. Dividí el 17é sector per a tindre un major control dels guerrillers, cosa que suposà la creació del 23é sector, comandat per Jesús Caelles "Carlos" i compostat per dos batallons: el primer situat en el terme de la Sénia, comandat per José González "Rubén-Peque", i el segon batalló, amb el campament situat en un barranc del terme de Vallibona (Els Ports), el comandava Josep Borràs "Cintorrà".

"Antonio" posà en pràctica les directrius del PCE que li arribaven des de l'exili, que assenyalaven que per a millorar la guerrilla s'havien de fragmentar els seus efectius. L'aplicació d'aquesta ordre suposà que el sector 23 estiguera integrat majoritàriament per gent de la zona que no era del Partit Comunista, i es resistien a complir molts dels seus mandats.¹¹

La Guardia Civil dirigí un operatiu cap al Mas Joquereta, del terme de Vallibona, que era un important punt de suport del maquis, i on el seu propietari Manuel Mestre enllaçava persones que volien incorporar-se a les partides. El seu contacte era "Cintorrà", que disposava de moltes amistats i una àmplia xarxa de contactes. Tanmateix, quan arribaren allí, el masover s'havia refugiat en les muntanyes i les forces de repressió trobaren el mas deshabitat, però continuaren la recerca fins que es feren amb un grup de guerrillers, causant-los dues baixes. Pizarro inculcà als seu una mentalitat de persecució i destrucció

---

¹⁰ Íbidem, pp. 211-220.

¹¹ Íbidem, pp. 223

del maquis, i dugueren a terme operacions com la despoblació dels masos, per establir un cordó de seguretat que impedira l'avanç de la guerrilla. A més a més, l'operatiu de la Guàrdia Civil s'amplià més endins de les comarques del nord del País Valencià, i es produïren detencions de camperols de les zones més abruptes d'aquestes comarques, entre d'altres de Morella, Ares del Maestrat, Castellfort, Benassal, Cinctorres, Albocàsser, Vilafranca, La Jana, Vinaròs, Portell de Morella, Fredes, Catí i Vallibona. No obstant totes les forces que la Guàrdia Civil desplegà, els guerrillers aconseguiren escapar.¹²

L'operatiu de les forces franquistes del desembre de 1947 suposà la desarticulació en dos dies de les bases principals dels sectors 11 i 17, cosa que tingué gran repercussió en l'AGLA i suposà un creixement del clima d'inseguretat entre el maquis. El 1948 s'encetà amb moltes dificultats per a la guerrilla, ja que començà a fer-se evident que estaven perdent la guerra, com afirma Sánchez Cervelló¹³, i la Guàrdia Civil continuava guanyant posicions.

Aquestes circumstàncies conduïren a habituals desercions dins de la guerrilla, fins i tot dins dels caps d'aquesta, com és el cas de "Cinctorrà" i el seu grup, que com altres guerrillers autòctons xocava freqüentment amb la direcció del PCE. Les desercions en massa feren augmentar fins a límits insospitats la sensació de perill, i tots els contratemps afectaren profundament la moral de la guerrilla i dels seus comandants.¹⁴

El 23é sector, després de les caigudes i les desercions de la primavera del 1948, quedà malferit, i les xarxes de col·laboradors quedaren pràcticament eliminades, acompanyades d'una onada repressiva de tots els que anaven

---

¹² Íbidem, pp.228-230.

¹³ Íbidem, p. 249.

¹⁴ Íbidem, p.260-261.

caient en mans de la Guàrdia Civil. Els maquis, cada vegada més assetjats i a la defensiva, dugueren a terme petites activitats per a aconseguir avituallament.¹⁵

A finals del 1948 el PCE potenciaren els Consells de Resistència en detriment de la guerrilla, i el maquis es veié minimitzat, tot intentant reconvertir-la en força política.¹⁶ Pel que fa als camperols, eren pressionats per ambdós bàndols i es veieren en l'obligació de prendre partit, alhora que les actuacions de la benemèrita s'intensificaren. Alguns dels centres de repressió passaren a ser d'aniquilament, especialment el 2n Sector Interprovincial de la Guàrdia Civil en Morella. El nombre de baixes produïdes per desercions i enfrontaments amb les forces de l'ordre ja no podien suplir-se amb militants que venien des de França ni incorporacions de la zona.¹⁷

Després de la desfeta feta per les forces franquistes al mas de Cabanil, i de les confessions davall tortura dels guerrillers que havien caigut en les seues mans, el maquis en aquestes comarques quedà molt malmès. Un altre fet significatiu fou l'enrolament al maquis del famós Florencio Pla "la Pastora".

A principis del 1949, el govern franquista havia iniciat sòlids contactes diplomàtics amb els Estats Units i altres països d'Europa, i la situació internacional començà a virar cap a un context de Guerra Freda. Al mateix temps, Santiago Carrillo plantejava un canvi d'estratègia, que consistia en una reconversió dels guerrillers en polítics, cosa inviable ja que no tenien formació d'aquest tipus. Molts sectors de la CNT plantejaren prendre el relleu, ara que la guerrilla comunista estava pràcticament derrotada, i dissenyaren un pla per actuar en la zona de l'AGLA. No obstant, l'actuació dels grups anarquistes en les zones rurals del País Valencià en 1949 suposà un fracàs, atès que l'organització

---

¹⁵ Íbidem, p.279.

¹⁶ Íbidem, p. 295.

¹⁷ Íbidem, pp. 303-320.

fou deficient, i sofriren moltes infiltracions per part de la policia franquista. Això féu que abandonaren l'empresa de crear una resistència armada llibertària.¹⁸

Finalment, el fracàs dels grups anarquistes havia demostrat la difícil situació del nord del País Valencià i el sud d'Aragó i Catalunya, puix les forces repressives eren molt importants en les zones d'influència de l'AGLA. Tota aquesta casuística comportà que a partir de l'estiu del 1949, els guerrillers de l'AGLA es desplaçaren fins a terres de l'Ebre.

---

¹⁸ Íbidem, pp. 338-340.